

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Баргана Сергія Сергійовича на тему «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. В сучасних кримінальних процесуальних умовах слідчий є одним з ключових учасників кримінального провадження. Провідна роль слідчого визначається його змістовним процесуальним статусом та місцем цього учасника кримінального провадження в структурі сучасних кримінальних процесуальних відносин. Важливість процесуальної фігури слідчого важко переоцінити, оскільки саме слідчий відіграє ключову роль у реалізації функції обвинувачення на стадії досудового розслідування кримінального провадження. Саме на слідчого покладено тягар формування та формулювання обвинувальної тези під час кримінального провадження. Цей багатоаспектний процес відбувається в результаті кримінального процесуального доказування реалізованого слідчим. Вказане у свою чергу здійснюється крізь призму пізнавальної діяльності цього учасника кримінального провадження. Тому поліпшення пізнавальної діяльності слідчого є одним з актуальних питань сфери кримінальних процесуальних відносин.

Враховуючи викладене, отримання нових наукових результатів щодо криміналістичного та процесуального аспектів пізнавальної діяльності слідчого, що являє собою мету дисертаційного дослідження С.С. Баргана, є вкрай важливим та актуальним.

Вдосконалення криміналістичних та процесуальних аспектів пізнавальної діяльності слідчого безумовно сприятиме, як результат, своєчасному та якісному виконанню завдань кримінального провадження, що є вкрай слушним в умовах триваючої широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

Актуальність дисертаційного дослідження також підтверджується тим, що обраний напрям дисертації відповідає Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023

року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942, Пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затверджених наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454 (п.п. 1, 10, 14), в тому числі відповідно тематиці науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ протягом 2020-2024 років «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» (№0120U105582).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 27 жовтня 2021 року (протокол № 4), змінено 07 березня 2024 року (протокол № 14).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація Баргана С.С. є одним з перших комплексних досліджень криміналістичного та процесуального аспектів пізнавальної діяльності слідчого.

Дисертаційна робота має безумовну наукову новизну, яка полягає в тому, *що вперше:*

– визначено, що процесуальним засобом пізнавальної діяльності слідчого є засіб, що врегульований нормами кримінального процесуального законодавства, який може правомірно використовуватися слідчим для пізнання обставин вчинення кримінального правопорушення;

– констатовано, що основним критерієм віднесення процесуальної дії (заходу забезпечення) до процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого є гносеологічна спрямованість відповідного засобу, а не його назва, законодавча класифікація або нормативне визначення у КПК України;

– з'ясовано, що недосконалість нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого обумовлює проблеми правозастосування щодо реалізації заходів забезпечення кримінального провадження поза межами строків досудового розслідування;

– обґрунтовано, що загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження мають охоплювати загальні вимоги, що пов'язані із правомірною процедурою отримання та фіксації доказів.

удосконалено:

– теоретичні уявлення про пізнавальну діяльність слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень. Обґрунтовано необхідність широкого розуміння пізнавальної діяльності слідчого, її ототожнення з пізнанням у гносеологічному сенсі, оскільки нормативно-правова регламентація встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення не охоплює того обсягу завдань, які вирішує слідчий на досудовому розслідуванні;

– доктринальне положення про використання критеріїв «законності» та «правомірності» під час оцінки порядку отримання доказів у кримінальному провадженні. Доведено, що порядок отримання доказів в результаті реалізації процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (а не лише слідчих (розшукових) дій) має оцінюватися, насамперед, за критерієм «правомірності»;

– наукове положення щодо необґрунтованого звуження часових меж пізнавальної діяльності слідчого в результаті ефективного оскарження рішення про зупинення досудового розслідування. Акцентовано увагу на те, що у змісті норми ч. 5 ст. 219 КПК України не враховуються поведінка підозрюваного, який може тривалий час переховуватися від органів досудового розслідування до спливу строків пізнавальної діяльності слідчого, а потім успішно оскаржити постанову про зупинення кримінального провадження та вимагати закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України;

– теоретичне положення про недосконалість правової регламентації тимчасового доступу до речей і документів. Наголошено, що відсутність у змісті КПК України спеціальних вимог щодо правомірної реалізації тимчасового доступу до речей і документів обумовлює правову невизначеність, що не сприяє ефективності пізнання обставин вчиненого кримінального правопорушення.

дістало подальшого розвитку:

– доктринальні уявлення щодо аналізу слідчої ситуації у частині пристосування до потреб пізнавальної діяльності слідчого основних положень теорії розв'язання винахідницьких задач (ТРИЗ), призначеної для подолання протиріч на конкретному етапі розслідування з метою отримання результату, в якому відсутні будь-які ускладнення та інші небажані фактори;

– наукові підходи до побудови криміналістичних версій шляхом визначення інтелектуальних механізмів їх алгоритмізації на прикладі методів «Структурованої розробки гіпотез у кримінальному провадженні» («SHDCI») та «Аналізу конкуруючих гіпотез» («АСН»);

– теоретичні положення щодо особливостей планування розслідування в частині обґрунтування допоміжного значення тактичних завдань і криміналістичних пошукових моделей. Звернуто увагу на те, що додаткові інструменти розв'язання інтелектуальних задач при плануванні розслідування надають більше можливостей для формування системи початкових заходів у конкретному кримінальному провадженні, сприяючи економії сил та засобів пізнавальної діяльності слідчого;

– теоретичне уявлення щодо законодавчої прогалини стосовно не врегулювання часових меж пізнавальної діяльності слідчого до повідомлення особі про підозру. З огляду на те, що критерії розумних строків не завжди беруться до уваги слідчим та прокурором під час досудового розслідування, слідчий до дня повідомлення особі про підозру може здійснювати пізнавальну діяльність свавільно, без жодних часових обмежень. Це не сприяє забезпеченню прав і свобод як потерпілого, так і підозрюваного на стадії досудового розслідування;

– доктринальне положення про дефектність нормативного регулювання негласних процесуальних засобів пізнання слідчого. Відмічено, що проблемою правової регламентації негласних процесуальних засобів пізнання слідчого на початковому етапі досудового розслідування є законодавча прогалина щодо не врегулювання можливості здійснення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій до внесення необхідних відомостей до ЄРДР;

– наукове положення про недосконалість правового регулювання взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні. З урахуванням того, що взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів є «внутрішньою справою» сторони обвинувачення, регулювання такої взаємодії, як виняток, може здійснюватися на рівні внутрішньої службової документації.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта.

Основні наукові результати, що отримані під час дисертаційного дослідження, відображено у восьми наукових публікаціях, зокрема, семи наукових статей у виданнях, що входять до Переліку наукових фахових видань України, одній статті у науковому періодичному виданні, що індексується в наукометричних базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, а також шести тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Результати дисертаційного дослідження повною мірою відображені в публікаціях у фахових наукових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних заходах, що в цілому свідчить про достатній рівень її апробації.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

а) у науково-дослідній роботі – в подальших дослідженнях пізнавальної діяльності слідчого;

б) в освітньому процесі та навчально-методичній діяльності – під час викладання таких дисциплін як «Криміналістика» та «Кримінальний процес», в тому числі й при підготовці навчально-методичних рекомендацій, підручників, посібників;

в) у законотворчому процесі – при вдосконаленні норм кримінального процесуального законодавства в частині правової регламентації пізнавальної діяльності слідчого;

г) у правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності

практики досудового розслідування.

Зміст та оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок, з них основний зміст роботи – 198 сторінок, список використаних джерел займає 27 сторінок, нараховуючи 272 найменування, додатки подано на 16 сторінках.

Системно та структурно логічно визначений план дисертаційної роботи дозволив здобувачу комплексно та ґрунтовно опрацювати проблемні питання криміналістичного та процесуального аспектів пізнавальної діяльності слідчого.

У вступі зазначено обґрунтування вибору теми дослідження, її актуальність, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання дослідження, об'єкт, предмет та методи дисертаційної роботи; сформульовано наукову новизну та визначено практичне значення одержаних результатів, висвітлено інформацію про апробацію результатів дисертації, дані про відображення у публікаціях основних результатів дисертаційного дослідження, визначено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі дисертації «Загальні засади пізнавальної діяльності слідчого» дисертантом розглянуто теорію пізнання в розслідуванні кримінальних правопорушень (с. 27-51). В межах питання автором проаналізовано специфіку впливу різних філософських теорій, концепцій на діяльність слідчого як суб'єкта пізнання. Розглянуто характер пізнавальної діяльності слідчого. Зосереджено увагу на гносеологічній сутності криміналістичного пізнання слідчого. Сформульоване авторське визначення пізнання в діяльності слідчого. Окремо зосереджено увагу на кримінальному процесуальному пізнанні в діяльності слідчого. В межах першого розділу дисертантом окремо досліджено категорію криміналістичного мислення (с. 51-59). Розглянуто історичне та сучасне уявлення про категорію «мислення» серед іноземних та вітчизняних науковців. Виокремлено ознаки криміналістичного мислення. Окремо досліджено ситуаційний підхід та теорія причинності в

структурі пізнавальної діяльності слідчого (с. 60-78). Здійснено аналіз методологічного впливу ситуаційного підходу та теорії причинності на пізнавальну діяльність слідчого в розслідуванні кримінальних правопорушень. З'ясовано особливості структури та форми пізнання слідчого.

У другому розділі дисертації «Криміналістичний аспект пізнавальної діяльності слідчого» розглянуті сучасні концепції аналізу слідчої ситуації (с. 81-100). В межах цього підрозділу сфокусовано увагу на структурному аналізі та синтезі як первинних методів аналізу слідчої ситуації. Запропоноване авторське бачення елементів алгоритму аналітичної діяльності слідчого. Розглянуто інтелектуальні аспекти, а також етапи прийняття слідчим тактичних рішень. В межах цього розділу окремо досліджено моделювання криміналістичних версій (с. 100-111). Розглянуто наукові підходи до побудови криміналістичних версій. Визначено сутність пошуково-пізнавальної діяльності слідчого в процесі досудового розслідування. З'ясовано пізнавальну природу криміналістичних версій. Здійснено аналіз пострадянської та зарубіжної концепцій криміналістичної версії. Розглянуто етимологію категорії «версія». Узагальнено сутнісні ознаки та відмінності між науковою гіпотезою і криміналістичною версією. Здійснено аналіз принципів побудови гіпотез. У цьому розділі дисертації також розглянуто специфіку розв'язання інтелектуальних завдань під час планування досудового розслідування (с. 112-126). У рамках підрозділу дисертації встановлено особливості розв'язання інтелектуальних завдань при плануванні досудового розслідування. Зосереджено увагу на концепції алгоритмізації розслідування. Висловлено авторський погляд щодо критеріїв ефективності планування розслідування.

У третьому розділі дисертації «Процесуальний аспект пізнавальної діяльності слідчого» сформульована загальна характеристика процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (с. 129-157). В цьому розділі зосереджено увагу на розгляді загальної характеристики процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого. Розглянуто визначення процесуальних засобів пізнання в кримінальному процесуальному законодавстві іноземних держав. Здійснено аналіз наявних в чинному КПК засобів пізнання слідчого. Наголошено на наявності в сучасних кримінальних процесуальних реалій

засобів пізнання, які охоплюють собою не лише слідчі (розшукові) дії, а й окремі заходи забезпечення кримінального провадження. Розглянуто специфіку витребування речей та документів як напрям пізнавальної діяльності слідчого. Також здійснено аналіз пізнавальної сутності тимчасового вилучення слідчим документів щодо спеціального права. Розглянуто специфіку пізнавальної діяльності арешту майна та затримання особи в межах кримінального провадження. В межах третього розділу окремо сфокусовано увагу на розгляді вимог до реалізації окремих процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (с. 157-167). Здійснено кореляційний аналіз пізнавальної діяльності слідчого під час реалізації процесуальних заходів пов'язаних із обмеженням прав людини з принципом недоторканності права власності. Досліджено негласні процесуальні засоби пізнавальної діяльності слідчого (с. 167-181). В межах цього підрозділу здійснено порівняльний аналіз сутнісних критеріїв негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Звернуто увагу на випадку неефективної взаємодії між слідчими та оперативними співробітниками в межах кримінального провадження. В третьому розділі окремо розглянуто фактор правомірності отримання доказів шляхом реалізації процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (с. 181-192). Висловлено авторський погляд щодо критеріїв «законності» та «правомірності» під час оцінки доказів у кримінальному провадженні. Розглянуто специфіку критеріїв істотності/неістотності порушень прав і свобод людини під здійснення слідчим доказової діяльності. Досліджено дефекти правової регламентації часових меж пізнавальної діяльності слідчого (с. 192-199). Розглянуто специфіку строків із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування. Окремо звернуто увагу на регламентацію строків досудового розслідування до моменту повідомлення особі про підозру.

Дисертаційна робота містить 6 додатків на 16 сторінках, що включають:

– узагальнені дані опитування 190 респондентів: 120 слідчих Національної поліції України, 70 прокурорів органів прокуратури, 50 суддів (додатки А, Б).

– акти впровадження в освітній процес та науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ (додатки В, Г).

– законодавчі пропозиції щодо змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України (додаток Д).

– список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (додаток Е).

Список використаних джерел містить 272 найменування, що також обумовило якість проведеного дослідження, глибину занурення автора в тему дослідження.

Під час ретельного опрацювання змісту дисертаційної роботи текстових запозичень без посилання на джерело не виявлено.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження С.С. Баргана, слід вказати, що деякі положення дисертації потребують роз'яснення та можуть стати підґрунтям для дискусії під час публічного захисту. Такими є наступні положеннями дисертаційної роботи.

1. На с. 35 дисертаційного дослідження здобувач розглядаючи специфіку пізнавальної діяльності слідчого зазначає, що знання про вчинене кримінальне правопорушення формуються за допомогою обов'язкового залучення суб'єкта пізнання до активної участі в пізнавальних процесах.

Разом з тим здобувач не приділяє достатньої уваги особливостям пізнавальної діяльності слідчого за умов, коли ця посадова особа не бере активної участі у пізнавальних процесах, а лише фактично вимушена вивчати, а відповідно пізнавати результати таких процесів здійснених іншими слідчими. Така ситуація є цілком можливою у випадку доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дії та негласних слідчих (розшукових) дій іншому органу досудового розслідування у порядку ч. 6 ст. 218 КПК.

2. У підрозділі 2.1. дисертант досліджуючи сучасні концепції аналізу слідчої ситуації висловлює вельми суперечливу позицію, що принцип законності у кримінальному провадженні фактично являє собою обмеження для прийняття тактичного рішення слідчим (с. 96).

Такий умовивід потребує додаткової аргументації під час публічного захисту, оскільки засада законності в числі інших принципів являють собою фундаментальні категорії, які фактично визначають зміст та форму всього кримінального провадження.

3. На с. 144 (підрозділ 3.1.) здобувач зазначає, що кінцева мета заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів, залишається невизначеною. Такий умовивід потребує додаткового роз'яснення, оскільки мета зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження фактично зосереджена законодавцем у п.п. 5, 6, 7 ч. 2 ст. 160 КПК України.

4. На с. 150 дисертації автор наголошує на доцільності віднесення «затримання» до процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого. При цьому дисертант не наводить достатньої аргументації в обґрунтування своєї позиції.

5. У підрозділі 3.4. (с.с. 186-187) дисертант зазначає, що «законність» як головний критерій допустимості доказів є застарілим. Натомість автор висловлює точку зору щодо доцільності використання саме критерію «правомірності» під час визначення допустимості доказів у кримінальному провадженні. Разом з тим, здобувач достатньою мірою не обґрунтовує свою позицію.

Проте, слід зазначити, що наведені зауваження мають формальний і дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження С.С. Баргана.

Дисертаційне дослідження Баргана Сергія Сергійовича «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є завершеним дослідженням, у якому повно і всебічно вирішені поставлені перед ним завдання, що мають значення для теорії та практики кримінального процесу. Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року), вимогам до оформлення дисертації, затвердженої наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор **Барган Сергій Сергійович** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін

факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету

внутрішніх справ

Дмитро ПИЛИПЕНКО

Підпис завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Пилипенка Дмитра, засвідчую

Старший діловод ГДСД

КННІ ДонДУВС

Олена ІВАНІНА